

FORRADALMI REÁLPOLITIKA

Kozma István ötvösmunkája

A szerző, Gaál Gábor Korunkjának egykori munkatársa, rendelkezésünkre bocsátotta új Lenin-könyvének (Lenin. Tanulmány gondolatainak összefüggéséről) egy eredetileg 1924-ben megjelent fejezetét Bence György fordításában.

A proletariatus megragadja az államhatalmat, és felállítja a maga forradalmi diktatúráját — a szocializmus megvalósítása napi kérdéssé válik. Olyan problémát jelent ez, amelyre a proletariatus a lehető legkevesbé van fölkészülve ideológiailag. A szociáldemokrácia reálpolitikája ugyanis mindig csak mint napi kérdéseket kezelte az összes aktuális problémát, sohasem hozta összefüg-

gésbe őket az összfejlődés folyamatával, sohasem vonatkoztatta őket az osztályharc végső kérdéseire, a napi kérdések kapcsán tehát sohasem nyitott olyan távlatokat, amelyek túlmutattak volna a polgári társadalom látókörén. Ez a reálpolitika *újra* utópiává tette a szocializmust a munkások szemében.

A végcél elszakítása a mozgalomtól nemcsak a mozgalom mindennapi kérdéseinek helyes perspektívába állítását akadályozza meg, hanem egyben utópiává változtatja a végcél is. A visszaesés az utópizmusba igen különböző formákban nyilvánul meg. Mégis, mindenekelőtt abban, hogy az utópisták szemében a szocializmus nem létrejövési folyamatként, hanem egyszerű létezésként jelenik meg. Vagyis, ha egyáltalán felvetik a szocializmus problémáit, csak azt vizsgálják, hogy milyen gazdasági, kulturális stb. kérdések merülnek majd fel, és mi lesz ezek legkedvezőbb technikai stb. megoldása, amikor a szocializmus már gyakorlati megvalósulásának szakaszába lépett. De nem vetik fel azt a kérdést, hogy miként válhat egyáltalán társadalmilag lehetségessé, miként alakítható ki egy ilyen helyzet, sem azt, hogy mi lenne ennek a helyzetnek a konkrét társadalmi jellege, milyen osztályviszonyokkal, milyen termelési formákkal találná magát szembe a proletariatus, amikor hozzálatna a szocializmus megvalósításának feladatához. (Ahogy annak idején Fourier is pon-

tosan kiszámította a falanszterek berendezését, anélkül hogy meg tudta volna mutatni a konkrét módot, ahogy azokat létre lehet hozni.) Az opportunisták eklekticizmus, *a dialektika eltávolítása a szocialista gondolkodás módszeréből magát a szocializmust is kiiktatja tehát az osztályharc történelmi folyamatából.* Akiket megfertőzött ennek a gondolkodásmódnak a mérge, azok szükségképpen hamis perspektívában látják a szocializmus megvalósításának feltételeit és a megvalósítás folyamatában fölmerülő problémákat. Az alapbeállítottság eltorzulásának olyan messze ható következményei vannak, amelyek nemcsak az opportunisták gondolkodására terjednek ki, akiknek a szocializmus úgyszólván mindig csak távoli végcél volt, hanem egyes becsületes forradalmárokat is fonák elképzelésekre készítetnek. Ezek a becsületes forradalmárok — a II. Internacionálé baloldalának nagy része — magát a forradalmi folyamatot, a hatalomért vívott harc folyamatát valóban a mindennapok gyakorlati kérdéseivel való összefüggésében látták, de arra már képtelenek voltak, hogy beilleszték ebbe az összefüggésbe a proletariátusnak a hatalomátvétel után kialakuló helyzetét és az ebből adódó konkrét problémákat is. Ezen a ponton ők is utópisták voltak.

A nagyszerű realizmus tehát, amellyel Lenin a diktatúra idején a szocializmus valamennyi problémáját kezelte — s amelynek még polgári és kispolgári ellenfeleiben is tiszteletet kellett ébresztenie —, nem más, mint a marxizmusnak, a történelmi-dialektikus szemléletmódnak a *következetes alkalmazása a szocializmus időközben aktuálissá vált problémáira.* Lenin írásaiban és beszédeiben — ahogy különben Marx műveiben is — kevés szó esik a *szocializmusról mint állapotról.* Annál több viszont azokról a *lépésekről,* amelyek a szocializmus megvalósításához vezetnek. A szocializmust mint állapotot ugyanis lehetetlen a maga konkrét részleteiben elképzelni. Igen fontos dolog a szocializmus alapstruktúrájának helyes elméleti megismerése, de fontossága mindenekelőtt abban áll, hogy ez ad mércét a szocializmus irányában tett lépések megítéléséhez. A szocializmus konkrét megismerése — éppúgy, mint maga a szocializmus — a harc terméke, amelyet érte vívunk; a megismerés is csak a szocializmusért vívott harcban és csak a harc által jön létre. Minden kísérlet, amely nem ezen az úton, nem az osztályharc mindennapi problémáival való dialektikus kölcsönhatásán keresztül akarja megismerni a szocializmust, elkerülhetetlenül metafizikába, utópiába, pusztán gyakorlatiatlan szemlélődésbe fullad.

Lenin realizmusa, Lenin „reálpolitikája“ *minden utópizmus végleges felszámolását jelenti,* konkrétan és tartalmilag megvalósítja a marxi programot; olyan elmélet, amely gyakorlattá vált, a gyakorlat elmélete. Lenin ugyanazt tette a szocializmus problémájával, amit az államével: kiragadta korábbi metafizikai elszigeteltségéből, kiragadta a polgári ideológia hatásai közül, és *beillesztette az osztályharc problémáinak összefüggésrendszerébe.* A konkrét történelmi életfolyamatban ellenőrizte a zseniális utalásokat, amelyeket Marx *A gothai program kritikájában* és másutt tett, a történelmi valóság alapján konkrétabbakká és tartalmasabbakká tette őket, mint ahogy ez akkoriban akár Marx lángeszének is sikerülhetett.

A szocializmus problémái eszerint a gazdasági struktúra és az osztályviszonyok problémái abban a pillanatban, amelyben a proletariátus magához ragadja az államhatalmat. A szocializmus problémái közvetlenül

abban a helyzetben merülnek fel, amelyben a proletariátus berendezi diktatúráját. Csak ezen az alapon érthetőek meg, csak ezen az alapon juthatunk el a megoldásukhoz; mégis valami *elvileg új* van bennük ehhez és valamennyi korábbi helyzethez képest. Bár minden elemük a múltból nő ki, de abból, hogy a proletariátus uralmának megtartásával és megszilárdításával kapcsolódnak össze, olyan új mozzanatok származnak, amelyek nem *lehettek* meg sem Marxnál, sem a többi korábban keletkezett elméletben, amelyeket csak ebből az összefüggésből lehet megérteni, és csak ennek alapján lehet megoldani.

Ha megvizsgáljuk alapját és belső összefüggéseit, Lenin „réalpolitikája” a *materialista dialektika eddig elért csúcspontjának* bizonyul. Az egyik oldalon szigorúan marxista, józan és a legkonkrétabb részletekbe menő elemzés az adott helyzetről, a gazdasági struktúráról és az osztályviszonyokról. A másikon pedig olyan rendkívüli tisztánlátás a helyzetből adódó valamennyi új tendenciával szemben, amelyet nem homályosít el semmiféle elméleti elfogultság vagy utópisztikus kívánság. Ennek a látásmódnak egyszerű követelménynek korántsem könnyű eleget tenni, de muszáj, mert valóban a materialista dialektika lényegéből fakad, hiszen az nem más, mint a történelem elmélete. A kapitalizmus gondolkodási szokásai az embereket és főként a tudományosan tájékozódó embereket hajlamossá teszik arra, hogy az újat mindig teljesen a régiből, a maít maradéktalanul a tegnapiából magyarázzák. (A forradalmárok utópizmusa olyan, mintha saját hajukba kapaszkodva akarnák kihúzni magukat a vízből; egyetlen ugrással akarnak valami teljesen új világba szökkenni, ahelyett hogy a dialektika segítségével értenék meg az új kialakulását a régiből.) „Ézért zavar meg sokakat, nagyon sokakat az államkapitalizmus — írja Lenin. — S hogy ne zavarodjunk össze, mindig arra az alapvető tényre kell gondolnunk, hogy semmiféle elmélet, semmiféle irodalom nem elemezte az államkapitalizmus jelenlegi formáját, azon egyszerű oknál fogva, hogy mindazok a fogalmak, amelyeket ezzel a szóval kapcsolunk össze, a polgári hatalomra vonatkoznak a tőkés társadalomban. Nekünk viszont olyan államunk van, amely már letért a kapitalizmus vágányáról, de még nem tért rá az új vágányra.”

De milyen is volt a szocializmus megvalósításának az a konkrét, valóságos környezete, amellyel a hatalomra jutott orosz proletariátus szembekerült? Először is, egy — viszonylag — fejlett, de a világháború következtében összeomlófélben levő monopolkapitalizmust talált, mégpedig egy olyan elmaradott paraszti országban, amelynek parasztsága csak a proletárforradalom segítségével szabadulhatott meg a feudális maradványok béklyóitól. Másodsor, külső környezetében ellenséges szándékú kapitalista országok voltak, amelyek el voltak szánva, hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel az új munkás- és parasztállamra vessék magukat, s amelyek elég erősek is lettek volna hozzá, hogy gazdaságilag vagy katonailag elnyomják, ha az imperialista kapitalizmus ellentétéinek éleződése miatt nem hasonlottak volna meg egymással, úgyhogy a proletariátus mindig ki tudta használni rivalizálásukat. (Ezzel természetesen csak a két fő komplexumot jelöltük meg, s e néhány oldalon még ezt a kettőt sem lehet kimerítően tárgyalni.)

A szocializmusnak mint a kapitalizmust felváltó magasabb gazdasági formának az anyagi alapja csak az ipar átszervezése és továbbfejlesztése

lehet, az ipar átalakítása a munkásosztály szükségletei, egy mind értelmesebbé váló élet elvei szerint (város és falu, szellemi és fizikai munka ellentétének megszűnése stb.). Ennélfogva az anyagi alapok fejlettsége szabja meg a szocializmus konkrét megvalósításának lehetőségeit és útjait. Lenin már 1917-ben — az államhatalom megragadása előtt — rámutatott erre az összefüggésre, és meghatározta a proletariátus ebből származó feladatait. „A történelem dialektikája pontosan az, hogy a háború, amikor roppantul meggyorsította a monopolkapitalizmus állammonopolistává alakulását, éppen ezzel a szocializmushoz vitte sokkal közelebb az emberiséget. Az imperialista háború a szocialista forradalom előestéje. S nemcsak azért, mert a háború szörnyűségei proletárfelkelést szülnek — semmiféle felkelés sem teremtheti meg a szocializmust, ha az gazdaságilag még nem érett —, hanem azért, mert az állammonopolista kapitalizmus tökéletes *anyagi* előkészítése a szocializmusnak, a szocializmus bejárata, mert az állammonopolista kapitalizmus lépcsőfoka után közvetlenül a szocializmus következik a történelem létráján, *nincs közbenső fok.*“ Következésképpen „a szocializmus nem más, mint olyan államkapitalista monopólium, amely az egész nép *hasznára van beállítva*, s ennyiben nem is kapitalista monopólium többé“. 1918 elején pedig így ír: „... az államkapitalizmus a dolgok jelenlegi állása mellett előrevivő lépést jelentene szovjetköztársaságunkban. Nagy siker volna, ha pl. egy fél év múlva szilárdan megvetné nálunk a lábát az államkapitalizmus, s ez jelentené a legbiztosabb garanciát arra nézve, hogy egy év múlva véglegesen kialakul és legyőzhetetlenné válik nálunk a szocializmus.“

Azért kellett ilyen részletesen idézni ezeket a helyeket, mert széles körben elterjedt az a polgári és szociáldemokrata legenda, hogy Lenin a kommunizmus „azonnali“ bevezetésének „doktrinér-marxista kísérlete“ után „reálpolitikai okosságból“ kompromisszumot kötött, és eltért politikájának eredeti vonalától. A történelmi igazság ennek pontosan az ellenkezője. Éppen az ún. *hadikommunizmus*, amelyet Lenin „a polgárháború és a rombolás által szükségessé tett átmeneti rendszabály“-nak nevezett, s amelyről azt mondta, hogy „nem a proletariátus gazdasági feladatainak megfelelő politika volt, és nem is lehetett az“, éppen a hadikommunizmus jelentett eltérést a vonaltól, amelyen — Lenin elméleti előrelátásai szerint — a szocializmushoz vezető fejlődés lejátszódik. A belső és a külső polgárháború természetesen szükségessé tette, tehát elkerülhetetlen volt, de mégiscsak átmeneti rendszabály. És Lenin szerint végzetes következményekkel járt volna a forradalmi proletariátusra nézve, ha nem sikerül felismerni ezt a jellegét, vagy ha egyenesen az az értékelés alakul ki — mint sok becsületes, de Lenin elméleti éleslátásához föl nem érő forradalmár fejében —, hogy a hadikommunizmus valóságos előrelépés a szocializmus felé.

Nem az a fontos tehát, hogy milyen mértékben szocialista jellegűek a gazdasági élet külső formái, hanem kizárólag az, hogy milyen mértékben sikerül a proletariátusnak *valóban uralma* alá vetnie a gazdasági apparátust, amely a hatalomátvétellel a kezébe került, s amely egyben társadalmi létének alapja is; az a fontos, hogy a proletariátusnak *ténylegesen* sikerüljön a nagyipart a maga osztálycéljainak szolgálatába állítania. Bármilyen eltérőek is a körülmények, amelyek között az osztálycélokat meg kell valósítani, és ennek megfelelően bármennyire különböz-

nek is a megvalósítás eszközei, az általános alapelv mindig érvényben marad: a helyes irányban vezetett ingadozó középrétegek (különösen a parasztság) segítségével tovább kell vinni az osztályharcot a döntő, a burzsoázia elleni fronton. Sohasem szabad elfelejteni, hogy első diadala ellenére még mindig a proletariátus a gyengébb osztály, és még sokáig — a forradalom világméretű győzelméig — az is marad. Harcát tehát két gazdasági elvnek kell irányítania: egyrészt minél gyorsabban és minél teljesebb mértékben meg kell akadályoznia, hogy a háború és a polgárháború tönkretegyje a nagyipart, mert e nélkül az alap nélkül nem maradhat fenn mint osztály. Másrészt úgy kell szabályoznia a termelés és az elosztás minden folyamatát, hogy a parasztság az adott lehetőségek szerint ki tudja elégíteni anyagi szükségleteit, s így meg is maradjon a szövetségben, amelyet az agrárkérdés forradalmi megoldása óta tart fenn a proletariátussal. A célok megvalósításának eszközei változnak a körülményeknek megfelelően. De biztos, hogy ezeknek a céloknak a fokozatos érvényesítése az egyetlen mód a proletariátus uralmának fenntartására, ez pedig a szocializmus első alapfeltétele.

A burzsoázia és a proletariátus osztályharca a belső gazdasági fronton is lankadatlan heveséssel folyik tovább. A kisüzem, amelyet ebben a stádiumban tiszta utópizmus volna „szocializálni“, megszüntetni, „szakadatlanul, napról napra és óráról órára, elemi erővel és tömegmértékben termeli újra a kapitalizmust és a burzsoáziát“. A kérdés az, hogy melyik fog győzni ebben a párharcban: az újra kialakuló, új felhalmozásba kezdő burzsoázia, vagy a proletariátus által uralt állami nagyüzem. A proletariátusnak meg kell kockáztatnia ezt a párharcot, ha nem akarja azt kockáztatni, hogy a kisüzemek, a kereskedelem stb. megbéklyózásával (aminek valóságos keresztülvitele amúgy is illuzórikus) tartósan meglazítja a parasztsággal kötött szövetséget. Ehhez jön még, hogy a burzsoázia a külföldi tőke, a koncessziók formájában is bekapcsolódik a párharcba. De ezzel az utóbbi tényezővel kapcsolatban az a paradox helyzet alakul ki, hogy a külföldi tőkét — akármi legyen is a szándéka — objektíve és gazdaságilag a proletariátus szövetségesevé lehet tenni, amennyiben sikerül a nagyipar gazdasági hatalmát erősíteni vele. Kialakul „a szövetség a kisüzem ellen“. Eközben persze állandóan harcolni kell a koncessziós tőke természetes tendenciája ellen, amely arra irányul, hogy a proletárállamot fokozatosan kapitalista gyarmattá változtassa. (Feltételekhez kötött koncessziók, külkereskedelmi monopólium stb.)

Nem lehet e szűkre szabott terjedelmű fejtegetések feladata, hogy felvázoljuk Lenin gazdaságpolitikáját. Csak azért utaltunk a fentiekre, hogy egy példával tegyük némileg szemléletessé Lenin politikájának *elvét, elméleti alapját*. Ez az elv pedig a következő: a proletariátus uralmát mindenáron fenn kell tartani a nyílt és titkos ellenségek, az ingadozó szövetségesek világában is. Már a hatalomátvétel előtt is az volt politikájának vezérgondolata, hogy meg kell találni azokat a mozzanatokat a hanyatló kapitalizmus egymást keresztező társadalmi tendenciáinak összevisszaságában, amelyeket kihasználva a társadalom vezető, uralkodó osztályává lehet tenni a proletariátust. Lenin egész életében megingathatatlanul ragaszkodott ehhez az elvhez, sohasem tett engedményeket. De ugyanilyen kérlelhetetlenül ragaszkodott az *elv dialektikus felfogásához* is: „... a marxista dialektika szerint a természetben és a történelemben

minden határ feltételektől függ és mozgékony, *nincs egyetlen* olyan jelenség sem, amely bizonyos feltételek között ne fordulna ellenkezőjére.“ A dialektika azt követeli, „hogy a kérdéses társadalmi jelenséget minden oldalról meg kell vizsgálni a maga fejlődésében, és a külsődleges és látzólagos mozzanatokot vissza kell vezetni az alapvető mozgató erőkre, a termelőerők és az osztályharc kibontakozására“. Lenin azért nagy dialektikus, mert a dialektika alapelveit, a termelőerők és az osztályharc kibontakozását mindig legbelső lényegük szerint, konkrétan, absztrakt elfogultság nélkül fogta fel, és nem vezett el a felszíni jelenségek fetisiztikus zűrzavarában. Nagy dialektikus volt, mert az összes jelenséget, amellyel dolga volt, mindig a végső alapjára vezette vissza: *a konkrét (vagyis osztályszerűen meghatározott) emberek valóságos osztályérdekeken alapuló konkrét tevékenységére*. Ennek az elvnek az alapján kell áttekintnünk tevékenységét, hogy megértsük Lenin igazi jelentőségét — azt, hogy a marxí dialektika következetes továbbépítője volt; csak így tudjuk szétfoszlatni az „okos realpolitikusról“, a „kompromisszumok mesteréről“ szőtt legendákat.

A kompromisszum fogalmának meghatározásánál eleve el kell utasítanunk minden olyan értelmezést, mintha a kompromisszum valamiféle fortély, ügyeskedés, rafinált becsapás volna. „A leghatározottabban el kell utasítanunk azokat — írja Lenin —, akik politikán olyan kised fogásokat értenek, amelyek már-már a csalás határát súrolják. *Osztályokat nem lehet becsapni*.“ Lenin számára tehát azt jelenti a kompromisszum, hogy meghatározott körülmények között, bizonyos időszakban és meghatározott kérdésekben egyes *osztályok* (esetleg népek, nemzetek — pl. az elnyomott népek és nemzetek) létérdekei párhuzamosak a proletariátus érdekeivel, és ebből eredő *valóságos fejlődési tendenciáikat* ki lehet aknázni a proletariátus céljainak megfelelően és *mindkét fél javára*.

A kompromisszum lehet a munkásosztály fő ellenségével, a burzsoáziával vívott osztályharc formája is. (Gondoljunk Szovjetország és az imperialista államok viszonyára.) Az opportunisták teoretikusok bele is kapaszkodnak a kompromisszumnak ebbe a sajátos formájába, részben azért, hogy Lenint megint „nem-dogmatikus realpolitikusként“ dicsérhessék vagy kicsinyíthessék, részben pedig azért, hogy ezzel palástolják a maguk elvtelen kompromisszumait. Az érvelés első részének tarthatatlanságára nem kell több szót vesztegetnünk, a másik rész megítéléséhez pedig — mint a dialektika kérdéseinél általában — a totalitást kell figyelembe vennünk, a kérdéses kompromisszum konkrét körülményeinek totalitását. Ha így teszünk, rögtön kiderül, hogy Lenin kompromisszumai *éppen az ellenkező feltevésekből indulnak ki*, mint az opportunistákéi. A szociáldemokraták taktikája azon alapul — akár bevallják ezt, akár nem —, hogy távol vagyunk még a voltaképpeni forradalomtól: még nincsenek meg a társadalmi forradalom objektív előfeltételei, a proletariátus még nem elég érett ideológiailag a forradalomra, a párt és a szakszervezetek még túl gyengék stb. — ezért nincs más hátra, kompromisszumokat kell kötni a burzsoáziával. Minél inkább meglesznek a társadalmi forradalom szubjektív és objektív előfeltételei, annál „tisztábban“ tudja majd megvalósítani osztálycéljait a proletariátus. A kompromisszumnak ez a felfogása tehát nagyfokú radikalizmust takar, azt jelenti, hogy a gyakorlatot radikálisan „megtisztítják“ a „végcél“ szempontjaitól.

(Magától értetődik, hogy ebben az összefüggésben csak azokat a szociáldemokrata elméleteket vehettük egyáltalán figyelembe, amelyek valamilyen módon még mindig úgy vélik, hogy ragaszkodniuk kell az osztályharc gondolatához. A többi elméletben ugyanis a kompromisszum már nem is kompromisszum többé, hanem a különböző foglalkozási csoportok természetesen együttműködése az összesség javára.)

Lenin számára ezzel szemben a kompromisszumok elkerülhetetlensége éppen a forradalom aktualitásának logikus következménye. Ha az egész korszak alapjellegét a forradalom aktualitása adja meg, ha ez a forradalom — minden egyes országban és világméretekben is — bármely pillanatban kitörhet, anélkül, hogy a pillanatot pontosan előre lehetne látni, ha továbbá az egész korszak forradalmi jellege a polgári társadalom egyre fokozódó bomlásában nyilvánul meg, aminek az a következménye, hogy a legkülönbözőbb tendenciák keresztezik és szorítják ki egymást szakadatlanul, akkor mindebből az következik, hogy a proletariátusnak nincs módja forradalmát maga választotta, „kedvező“ feltételek között elkezdni és végbeinni, hogy ennek megfelelően minden körülmények között ki kell használnia valamennyi tendenciát, amely — ha mégoly átmenetileg is — segítheti a forradalmat, vagy legalább gyengítheti annak ellenségeit. Korábban már idéztük Lenin néhány kijelentését, amelyekből világosan kitetszik, hogy milyen kevés illúziója volt — már a hatalomátvétel előtt is — a szocializmus megvalósításának ütemét illetően. De a következő mondatok, amelyeket egyik legutolsó, már a „kompromisszumok“ periódusa után írt cikkéből vettünk, éppily világosan megmutatják azt is, hogy ez az előrelátás Leninnél sohasem jelentette a forradalmi cselekvés elhalasztását. „Napóleon azt mondta: »On s'engage et puis on voit.« Szabad fordításban ez azt jelenti, hogy először is fel kell venni a komoly harcot, s akkor már láthatóak lesznek a továbbiak is. Így vettük fel mi is először 1917 októberében a harcot, s azután már láthatókká váltak bizonyos olyan részletjelenségek (a világtörténelemben kétségkívül részletjelenségek ezek), mint a breszti béke, az »új gazdasági politika« stb.“

A kompromisszumok lenini elmélete és taktikája tehát csak tárgyi-logikai következménye a marxista, dialektikus történelmi megismerés azon tételének, hogy az emberek maguk csinálják ugyan történelmüket, de ezt nem tehetik maguk választotta körülmények között. Annak a felismerésnek a következménye, hogy a történelem mindig újat hoz létre, hogy a történelmi pillanatok, a tendenciák pillanatnyi kereszteződésének pontjai ezért sohasem térnek vissza ugyanazon a módon, hogy a tendenciák, amelyeket ma még fel lehet használni a forradalom érdekében, holnap életveszélyessé válnak, és fordítva. Így pl. Lenin 1917. szeptember 1-én közös programot, kompromisszumot ajánlott fel a mensevikeknek és az eszereknek a régi bolsevik jelszó alapján: „Minden hatalmat a szovjeteknek!“ De már szeptember 17-én ezt írta: „Végül is már késő kompromisszumot felkínálni. Talán már elmúlt az a néhány nap is, amikor még lehetséges volt a békés fejlődés. Igen, minden arra mutat, hogy elmúltak ezek a napok.“ S az elmélet alkalmazása Breszt-Litovszkra, a koncessziók kérdésére stb. magától adódik.

Saját pártjának balszárnya ellen vívott elméleti harcai (az első forradalom és a breszti béke után Oroszországban, 1920-ban és 21-ben európai

méretekben) talán még élesebben mutatják, hogy a kompromisszumok lenini elmélete milyen nagy mértékben támaszkodik arra az alapvető meggyőződésre, hogy a forradalom aktuális. *A baloldali radikalizmus jelszava az volt ezekben a vitákban, hogy elvileg el kell utasítani minden kompromisszumot.* Lenin polémiája viszont arra futott ki, hogy a kompromisszumok elvi elutasítása valójában *kitérés a döntő csata elől, hogy e nézet alapja valójában defetizmus a forradalommal szemben.* A valódi forradalmi helyzet abban nyilvánul meg, hogy nincs olyan területe az osztályharcnak, ahol ne volnának forradalmi (vagy ellenforradalmi) lehetőségek — és Lenin szerint egész korunkat ez jellemzi. A valódi forradalmár tehát, aki tudja, hogy forradalmi korban élünk, és képes levonni ebből a gyakorlati következtetéseket, a valódi forradalmár mindig úgy tekint át a társadalmi-történelmi valóság egészét, hogy a forradalom szempontjából mérlegel minden dolgot, kicsit és nagyot, szokásosat és meglepőt, alaposan megvizsgálja őket, nem fontosak-e a forradalom számára. Lenin baloldali opportunistáknak nevezte a baloldali radikalizmust, s ezzel nagyon találóan mutatott rá a két, különben olyannyira ellentétes irányzat közös történelmi perspektívájára. Az egyik kárhozzát minden kompromisszumot, a másik éppen a kompromisszumban látja a „reálpolitika“ elvét „a dogmatikus tételekhez való merev ragaszkodással“ szemben — egyben mégis közösek: pesszimisták a proletárforradalom közeli voltát, aktualitását illetően. Lenin mindkét tendenciát ugyanazon elv alapján utasítja el, s ez jól mutatja, hogy csak a szó ugyanaz, a kompromisszum kifejezés alapvetően más valóságra vonatkozik, és ezért *alapvetően más fogalmat* takar Leninnél és az opportunistáknál.

Pontosan meg kell értenünk, hogyan fogta fel, hogyan alapozta meg elméletileg Lenin a kompromisszumok taktikáját. Ennek nemcsak azért van döntő jelentősége, hogy elméletileg helyesen értelmezzük a lenini módszert, hanem közvetlenül a gyakorlat szempontjából is igen fontos. *Lenin csak olyan kompromisszumokat engedett meg, amelyek dialektikus kölcsönhatásban álltak a marxizmus elveinek és módszerének fenntartásával;* a kompromisszumnak mindig az éppen legközelebbi valóságos lépésnek kell lenni a marxista elmélet megvalósításában. Amilyen élesen eltért ez az elmélet és taktika a „tisztá“ elvekhez való merev és mechanikus ragaszkodástól, éppolyan szigorúan távol kell tartani minden elvtenül sematizáló „reálpolitikától“ is. Vagyis Lenin nem elégedett meg azzal, hogy *a maguk tényszerűségében* helyesen ismerje fel és helyesen értékelje a konkrét helyzeteket, amelyekben cselekedni kellett, a konkrét erőviszonyokat, amelyek kijelölték a kompromisszum lehetőségeit és a proletármozgalom szükségszerű továbbfejlődésének tendenciáit, amelyek megszabták a kompromisszum irányát. *Roppant veszélyesnek* tartotta a munkásmozgalom *gyakorlata* szempontjából, ha a tényszerűségeknek ez a helyes felismerése nem illeszkedik be *az egész történelmi folyamat* helyes megismerésébe. Így pl. helyesnek tartotta a német kommunistáknak a Kapp-puccs leverése után tervezett „munkáskormányral“ kapcsolatos magatartását az ún. lojális opposzió politikáját, ám ezzel egyidejűleg a legélesebben megróttá őket, amiért helyes taktikájukat hamis — demokratikus illúziókkal teli — történelmi perspektívával alapozták meg.

A kompromisszum lenini elméletének tehát az általános és a különös dialektikus egyesítése, az általánosnak (a történelem általános alapten-
denciájának) a különös konkrét helyzetben való felismerése, az elmélet
konkrétává válása az alap gondolata. Teljesen félreismerik módszerének
lényegét, akik csak okos vagy esetleg zseniális „reálpolitikust“-t látnak
Leninben. De még inkább félreismerik azok, akik azt hiszik, hogy Lenin
döntéseiből valamiféle mindenütt alkalmazható „recepteket“, „előírások-
kat“ lehet kihámozni. Lenin sohasem „általános szabályokat“ állított fel,
amelyeket „alkalmazni“ lehetne az esetek egy bizonyos sorára. A lenini
„igazságok“ a konkrét helyzetnek a dialektikus történelemszemlélet segít-
ségével elvégzett konkrét elemzéséből bontakoztak ki. Intelmeinek vagy
döntéseinek mechanikus „általánosításából“ csak torzkép, valamiféle „vul-
gáris leninizmus“ jöhet ki. Mint ahogy pl. azoknál a magyar kommunis-
táknál történt, akik egy teljesen eltérő helyzetben, 1919 nyarán, a Clé-
menceau-jegyzék megválaszolásakor a breszti békét próbálták utánozni,
mert — Marx Lassalle-t korholó szavaival — „hamisan alkalmazták a
dialektikát; Hegel az »esetek« tömegének besorolását under a general
principle (egy általános elv alá) sohasem nevezte dialektikának“.

Minden meglévő tendenciát figyelembe kell venni minden konkrét
helyzetben — ám ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy minden tendencia
egyenlő súllyal esik latba a döntések meghozatalakor. Ellenkezőleg. *Min-
den konkrét helyzetnek megvan a maga középponti problémája*, és az
ezzel együtt jelentkező többi probléma megoldása, valamint az összes
társadalmi tendencia továbbfejlődése is ennek a problémának az eldönté-
sétől függ. „Érteni kell ahhoz — írja Lenin —, hogy minden egyes pilla-
natban megtaláljuk azt a bizonyos láncszemet, amelyet minden erőnkől
meg kell ragadnunk, hogy az egész láncot kezünkben tarthassuk, és jól
előkészíthessük az átmenetet a következő láncszemre, márpedig az esemé-
nyek történelmi láncolatában a láncszemek sorrendje, alakja, egybekapcsoló-
dása, egymástól való különbözősége nem olyan egyszerű és nem olyan
kezdetleges, mint a közönséges, kovács készítette láncban.“ Csak a
marxista dialektika, a konkrét helyzetek konkrét elemzése alapján lehet
megállapítani, hogy egy adott pillanatban a társadalmi élet mely mo-
mentuma nyer ilyen jelentőséget.

A társadalmat *fejlődési folyamatban levő egésznek* kell tekintenünk,
a forradalmi társadalmiszemlélet vezérfonalát kell követnünk, ha meg-
akarjuk találni ezt a mozzanatot. Mert az éppen döntő láncszem csak
az egészhez való viszonyában kapja meg ezt a jelentőségét, mert csak ily
módon ragadhatjuk meg az egészet. Megint csak Lenin egyik legutolsó
cikkéből hozunk egy olyan helyet, ahol különösen élesen és konkrétan
emeli ki ezt a problémát; a cikkben a szövetkezetekről beszél, és arra
utal, hogy „abból, ami a régi szövetkezeti úttörők álmodozásaiban, fan-
tasztikus, romantikus, sőt túlságosan is romantikus volt, most sok minden
szintiszta valósággá válik“. Ezt írja: „Tulajdonképpen »csak« egy tenni-
valónk van még: annyira »civilizálttá« kell tennünk a lakosságunkat,
hogy megértse, milyen előnyök származnak abból, ha mindenki részt
vesz a szövetkezetekben, és hogy ezt a részvételt meg is szervezze. »Csak«
ez kell. Semmi más bölcsességre nincs most szükségünk ahhoz, hogy
áttérjünk a szocializmusra. Ahhoz azonban, hogy ezt a »csak«-ot megva-
lósítsuk, egész forradalomra, a nagy néptömegek kulturális fejlődésének

egész időszakára van szükség.“ Sajnos e helyütt nincs módunk arra, hogy kimerítően elemezzük az egész cikket. Ez az elemzés — ahogy különben Lenin bármely más taktikai figyelmeztetésének az elemzése is — megmutatná, hogy mennyire benne van mindig az egész minden ilyen „láncszemben“. A helyes marxista politikának az a kritériuma, hogy mindig azokat a mozzanatokot emeli ki a folyamatokból, mindig azokra a mozzanatokra összpontosítja az erőket, amelyek — az adott pillanatban, az adott fejlődési szakaszban — ilyen viszonyban vannak az egészsel, a jelen egészével és egyben a jövő középponti fejlődési problémájával, tehát ily módon a maga gyakorlatilag megragadható egészében vett jövővel is. A következő, a döntő láncszem megtalálása tehát korántsem jelenti azt, hogy ezt a mozzanatot kiragadjuk az egészből, és miatta elhanyagoljuk a többi. Ellenkezőleg: éppen az összes többi problémát is erre a centrális mozzanatra vonatkoztatjuk, hogy ebben a vonatkozásukban tekintsük át és oldjuk meg őket. E felfogás nem lazítja, hanem éppenhogy erőteljesebbé, konkrétabbá teszi a problémák közti összefüggéseket.

Az ilyen döntő mozzanatok a történelmi folyamat, a termelőerők objektív fejlődése hozza létre. Am a proletariátustól függ, hogy képes-e, s ha igen, milyen mértékben képes megismerni és hatalmába keríteni őket, hogy képes-e ezáltal *befolyásolni továbbfejlődésüket*. Már többször idéztük a marxizmus alapvető tételét, hogy az emberek maguk csinálják történelmüket. A forradalom korában, az államhatalom meghódítása után egyre nagyobb jelentőségre tesz szert ez a tétel, bár természetesen ekkor is csak úgy marad igaz, ha figyelembe vesszük dialektikus kiegészítését is, nevezetesen azt a tételt, hogy nem maguk választotta körülmények között csinálják a történelmet. *A párt szerepe a forradalomban* — a fiatal Lenin nagy gondolata — a szocializmushoz való átmenet korában *még nagyobb, még fontosabb lesz*, mint az előkészítő korszakban volt. Mert mennél jobban befolyásolja a proletariátus tevékenysége a történelem menetét, mennél inkább sorsdöntő jelentőségűek — jó vagy rossz értelemben — a proletariátus elhatározásai önmagára és az egész emberiségre nézve, annál fontosabb megőrizni *a proletariátus osztálytudatának* tisztaságát, annál világosabban ki kell fejleszteni ezt az osztálytudatot, mert ez az egyetlen iránytű a történelem viharos tengerén, az egyetlen lehetséges vezető a harcban.

Lenin elméletének és — ezért — politikájának alapjellemezője, hogy fáradhatatlanul hangsúlyozza a proletárpárt aktív történelmi szerepének jelentőségét. Az OK(b)P XI. Kongresszusán, amikor az államkapitalista fejlődés ellenzőivel viaskodott, így beszélt: „Nálunk az államkapitalizmus olyan kapitalizmus, amelyet mi korlátozni tudunk, amelynek határait meg tudjuk szabni; ez az államkapitalizmus az állammal van kapcsolatban, az állam pedig — a munkások, a munkásság élen járó része, az élcsapat, mi vagyunk... S hogy ez az államkapitalizmus milyen lesz, az már csak tőlünk függ.“

A szocializmus fejlődésének minden fordulópontja mindig és alapvetően *a párt belső problémája* is egyben. A társadalmi egésznek a proletariátus osztályálláspontról történő gondos elemzése megadja a kívánatos változások irányát; a pártnak át kell csoportosítania erőit, alkalmassá kell tennie szervezeteit az új feladat elvégzésére, hogy sikerüljön a társadalom

fejlődését a kívánt értelemben *módosítani*. Ezért az államban — amely *mi magunk vagyunk* — a párt áll a döntő hatalmak rangsorának legmagasabb fokán. S ezért van az is, hogy maga a párt — mivel a forradalom csak világméretben győzhet, mivel a proletariátus csak mint világproletariátus teheti magát valóban osztállyá — csak szekciója a proletárforradalom legfelsőbb szervének, be van sorolva a Kommunista Internacionáléba, és alá van rendelve neki. A mereven mechanikus gondolkodás számára, amely az opportunistákat és a polgári teoretikusokat jellemzi, az ilyen összekapcsolódások mindig megoldhatatlan ellentmondásnak látszanak. Ezért nem tudják megérteni, hogy miért ragaszkodnak a bolsevikok a régi pártstruktúrához, a párt régi „antidemokratikus“ diktatúrájához, miután már úgyis „visszatértek a kapitalizmushoz“. Nem értik meg, miként lehetséges, hogy a Kommunista Internacionálé egy pillanatra sem mond le a világorradalomról, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel annak előkészítésén és megszervezésén fáradozik, miközben az orosz proletariátus állama arra törekszik, hogy békét teremtsen az imperialista hatalmakkal, s igyekszik rábírní az imperialista kapitalizmust, hogy a lehető legnagyobb mértékben vegyen részt Oroszország gazdasági felépítésében. Nem értik meg, miért ragaszkodik a párt olyan kérelmetlenül belső jellegének szigorú megőrzéséhez, miért tesz olyan erőteljes lépéseket ideológiai és szervezeti szilárdságának megtartása végett, miközben a szovjetköztársaság gazdaságpolitikája arra ügyel féltő gondal, hogy ne lazuljon meg a paraszttal fenntartott szövetség, amelynek fennmaradását köszönheti, miközben a szovjetköztársaság az opportunista szemében mindinkább parasztállammá válik, mindinkább elveszti proletár jellegét... A merev, mechanikus, dialektikátlan gondolkodás nem tudja felfogni, hogy ezek az *ellentmondások a jelenkor valóságosan létező ellentmondásai*; hogy az OK(b)P politikája, Lenin politikája csak annyiban ellentmondásos, *amennyiben ezzel keres és talál dialektikusan helyes válaszokat saját társadalmi létének objektív ellentmondásaira*.

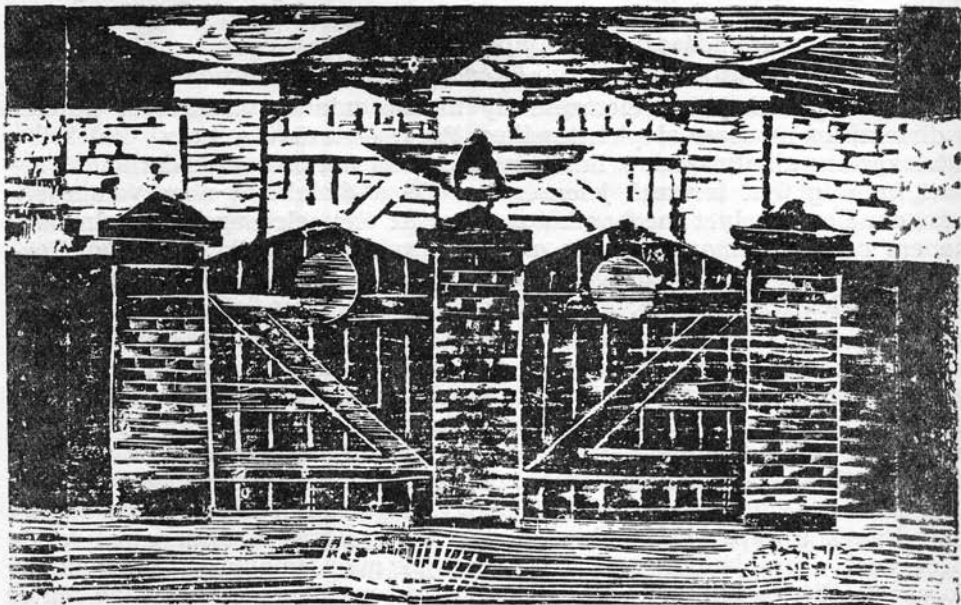
Lenin politikájának elemzése ily módon mindig visszavezet minket a dialektikus módszer alapkérdéseire. Egész életműve a marxi dialektika következetes alkalmazása a hatalmas átmeneti korszak szakadatlanul változó, mindig újat teremtő jelenségeire. De a dialektika nem valamiféle kész elmélet, amelyet mechanikusan lehet az élet jelenségeire alkalmazni, hanem csak *alkalmazásában és alkalmazása által* létezik. Lenin gyakorlata ily módon kibővítette, gazdagabbá tette és *elméletileg továbbfejlesztette* a dialektikus módszer Marxtól és Engelstől átvett örökségét.

A *leninizmust* ezért joggal tekinthetjük *új fejlődési szakasznak* a materialista dialektika történetében. Lenin nemcsak helyreállította a marxi elmélet tisztaságát a vulgáris marxizmus laposságainak és torzításainak évtizedes uralma után, hanem magát a módszert is továbbfejlesztette, konkrétabbá és érettebbé tette. A kommunisták feladata most már az, hogy továbbmenjenek Lenin útján, de ez csak akkor sikerülhet nekik, ha úgy tudnak Leninhez kapcsolódni, ahogy maga Lenin kapcsolódott Marxhoz. Ennek a kapcsolódásnak a módját és tartalmát a társadalom fejlődése, azok a problémák és feladatok szabják meg, amelyeket a történelmi folyamat állít eléjük. S hogy tényleg sikerül-e nekik, az attól függ majd, hogy elég magas fokon áll-e a proletár osztálytudat a proletariátus vezető pártjában. A leninizmus azt jelenti, hogy a történelmi materializmus

elmélete még közelebb került a proletariátus napi harcainhoz, még gyakorlatibbá vált, mint ahogy ez Marx idejében lehetséges volt. A leninizmus hagyománya tehát csak az lehet, hogy hamisítatlanul és a maga rugalmasságában fenntartjuk a történelmi materializmusnak ezt az élő és életet adó, fejlődő és a fejlődést serkentő működését. Ezért a kommunistáknak — újra visszatérünk erre — úgy kell Lenint tanulmányozniuk, ahogy Lenin tanulmányozta Marxt. Tanulmányozniuk kell, hogy megtanulják alkalmazni a dialektikus módszert. Hogy megtanulják, miként lehet felfedezni a konkrét helyzet konkrét elemzésével az általánosot a különben és a különöst az általánosban; miként lehet megtalálni egy új helyzetben azt, ami összeköti a korábbi folyamattal, és miként a történelmi folyamat törvényszerűségében a mindig felmerülő újat; az egészben a részt és a részben az egészet, és miként lehet rátalálni a fejlődés szűkszerűségében az aktív cselekvés mozzanatára és a tettekben a történelmi szükségszerűsége.

A leninizmus a konkrét, nem sematikus, nem mechanikus, tisztán a gyakorlatra irányuló gondolkodás eddigi legmagasabb foka. A leninistáknak az a feladatuk, hogy megmaradjanak ezen a fokon. De a történelmi folyamatban csak az marad meg, ami él és fejlődik. *Így kell megtartanunk* a leninizmus hagyományát, ez ma a legelső feladata mindazoknak, akik valóban az osztályharc fegyverének tartják a dialektikus módszert.

(1924)

M. Makkai Piroska: Kapuk